

KWARTALNIK HISTORII KULTURY MATERIALNEJ 70 (4), 2022
PL ISSN 0023-5881; e-ISSN: 2719-6496
<https://journals.iaepan.pl/khkm>
the CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

JANUSZ MUSIALIK, *Fisharmonia w kulturze ziem polskich XIX i XX wieku*, Wydawnictwo Polihymnia, Lublin 2022, ss. 486.

Na tę książkę czekaliśmy długo. To pierwsza, w polskiej literaturze muzykologiczno-instrumentologicznej, monografia napisana przez dogłębnego znawcę instrumentu, zwanego niekiedy „młodsza siostrą organów”. Jej autor — Janusz Musialik — jest chyba jedynym w Polsce ekspertem od fisharmonii z wykształceniem inżynierijno-technicznym oraz muzycznym. Na jego dorobek naukowy składa się kilkanaście artykułów poświęconych głównie historii budownictwa fisharmonii na ziemiach polskich, wiele ekspertyz zabytkowych instrumentów oraz dokumentacja blisko 1300 fisharmonii i organów znajdujących się na terenach dzisiejszej Polski. Prezentowana tu obszerna książka — monografia, stanowi wynik wieloletnich badań Autora nad historią tego zapomnianego trochę, ale ciekawego przecież instrumentu, budowanego także przez organmistrzów i fortepianmistrzów na terenach ziem polskich od czasów jej wynalezienia w pierwszej połowie XIX w. (w 1842 r. patent uzyskał Alexandre-François Debain z Paryża). Praca jest zarazem kontynuacją naukowych zainteresowań Musialika, które przejawiały się już w jego dysertacji doktorskiej („Fisharmonia — instrument historyczny. Problematyka badawcza i program inwentaryzacyjny na przykładzie województwa podlaskiego”, Warszawa 2004, wydruk komputerowy w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego). Ma ona przede wszystkim niezaprzeczalną wartość źródłowo-dokumentacyjną, niemniej jednak porusza problematykę szerszą, w postaci analizy zachowanych instrumentów w aspekcie ich cech konstrukcyjnych, wystroju zewnętrznego, właściwości brzmieniowych itp. Autor omawia zastosowanie fisharmonii w kościołach i kaplicach, kinach i teatrach, w studiach radiowych i fonograficznych, w szkolnictwie, muzykowaniu domowym, pisze także o wykonawstwie muzyki solowej i kameralnej, a nawet symfonicznej i operowej. Mamy w pracy Musialika podane przykłady polskiej literatury na fisharmonię, w tym szkoły nauki gry na tym instrumencie. Dowiadujemy się, że na fisharmonię pisali m.in. August Freyer, Stanisław Moniuszko i szereg innych kompozytorów polskich XIX i przełomu XIX i XX w. A w drugiej połowie wieku XX zastosował ją aż w czternastu utworach Krzysztof Penderecki.

Monografia Janusza Musialika ma logiczną i czytelną strukturę, a składa się z pięciu rozdziałów: I. *Zagadnienia wstępne* (s. 15–40), II. *Budownictwo fisharmonii* (s. 41–148), III. *Metody sprzedaży fisharmonii* (s. 149–192), IV. *Użytkowanie* (s. 193–236), V. *Fisharmonia w innych dziedzinach sztuki* (s. 237–246). Każdy z nich został podzielony na szereg podrozdziałów, z których trzy dzielą się jeszcze na mniejsze jednostki. Praca zawiera ponadto dziewięć aneksów (s. 249–402), ostatni ma charakter ikonograficzny i przedstawia tabliczki, napisy i pieczęcie firmowe. Trzeba tu od razu wspomnieć, że wiele ilustracji samych instrumentów poszczególnych wytwórców i firm, a także prospektów reklamowych, ogłoszeń handlowych w prasie itp., znajduje się w tekście głównym książki oraz aneksie 1, będącym rodzajem słownika wytwórców fisharmonii na ziemiach ówczesnej Polski.

Trudno w zasadzie doszukać się w omawianej książce jakichś większych uchybień i niedociągnięć, a które, ze względu na ogrom zgromadzonego materiału, zapewne były nie do uniknięcia. Jednocześnie drobiazgowa faktografia zadanie recenzenta znacznie utrudnia. Pod względem merytorycznym rzeczona rozprawa odpowiada głównym założeniom tego typu prac instrumentologiczno-historycznych, mających w literaturze swoje pierwowzory. Jej

walory użytkowe podnosi indeks nazwisk oraz miejscowości. Ma ona charakter historyczny i instrumentologiczny zarazem. Została oparta na bardzo solidnej bazie źródłowej. Musialik przebadiał setki jednostek prasowych i archiwalnych, znajdujących się w wielu archiwach, muzeach i bibliotekach. Do ważnych źródeł wykorzystanych w rozprawie zaliczyć należy kartotekę zabytkowych instrumentów muzycznych Narodowego Instytutu Dziedzictwa (dawniej Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie), sporządzoną w części przez Autora.

Oprócz materiałów archiwalnych i dokumentacji poszczególnych obiektów w omawianej pracy wykorzystana została bardzo obszerna literatura przedmiotu (w tym szereg prac własnych Autora), rozmaite źródła drukowane z epoki oraz informacje zdobyte drogą ustną lub zaczerpnięte z korespondencji. Przeprowadzona kwerenda wskazuje na rzetelność, a nawet drobiazgowość (w pozytywnym sensie) w naukowym podejściu do opracowywanej problematyki badawczej.

Książka stanowi kulminację dorobku naukowego Janusza Musialika. Z dotychczasowych jego prac jest ona najbardziej obszerna i dojrzała, szczegółowo udokumentowana i należycie podbudowana metodologicznie, wnosząc do dziedziny instrumentologii oraz historii budownictwa instrumentów muzycznych na ziemiach polskich wiele nowych i cennych faktów.

Krzysztof Rottermund

(Kalisz, <https://orcid.org/0000-0003-1948-6680>)